

FOLKLORDA MOTIV TUSHUNCHASI

O‘rinboyeva Mubinabonu

Andijon davlat pedagogika instituti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

orinboyevamubina7@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqola folklorda motiv tushunchasi, uning ahamiyati, xalq og‘zaki ijodida motivning ishlatilishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: folklor, motiv, barqaror motiv, nobarqaror motiv.

Abstract: This article describes the concept of motive in folklore, its importance, the use of motive in folklore.

Key words: folklore, motive, stable motive, unstable motive.

Adabiyotda bo‘lgani kabi folklorda ham motiv tushunchasi muhim ahamiyatga ega. Motiv (fr. motif - kuy, ohang so‘zidan) - syujet tarkibidagi, uni yuzaga keltiruvchi asosiy halqalardan biri. Motivlar o‘zaro birlashib syujetni yuzaga keltiradi. Motiv termini xalq og‘zaki ijodi da, xususan, doston, ertak kabi katta epik janrlami o‘rganishda ishlatiladi. Qahramonning g‘ayritabiiy tug‘ilishi, personajning ovga yoki safarga chiqishi, uning qahramonlik uyqusiga ketishi tush motivlari shular jumlasidandir. Rus folkloristikasida A.N. Veselovekiy, V.M. Jirmunskiy, V. P. Propp, E. Pomeranseva, B. N. Putilov; o‘zbek folkloristikasida prof. H. T. Zarifov, M. Afzalov kabi tadqiqotchilarning ishlarida motiv termini keng qo‘llanilgan. Hatto rus folkloristi V. Y. Propp o‘zining «Ertaklar morfologiyasi» nomli asarida ertak syujetining tuzilishi, uning tarkibidagi motivlar va ularning birikish tiplarini maxsus tahlil qilib, umumjahon ertakshunosligida syujetlami o‘rganishning eng qulav yo‘hni ko‘rsatib beradi. Adabiyotshunoslikda motiv termini asarning asosiy mavzu va g‘oyasini to‘ldirishga xizmat qiluvchi qo‘shimcha mavzuni g‘oyaviy liniyaga

nisbatan qo'llaniladi. Har qanday epik ijod, birinchi navbatda, ertak va dostonlar ham o'z qurilmasiga ega. Motiv esa ana shu qurilmada asosiy o'rin tutadi. Shunday ekan, folklor asarlari tahlili motivlar tahlili orqali amalga oshmog'i kerak. Epik asarlardagi motivlarni aniqlash, har bir motivning boshqa motivlar bilan bog'liq jihatlarini, ichki harakat va xususiyatlarini, badiiy-estetik vazifalarini tahlil etish folklorshunoslikdagi muhim masalalardan biridir. Ma'lumki, epik asar syujeti albatta biror makon va zamonda kechar ekan, bu harakat, shubhasiz, motivlar harakati orqali amalga oshiriladi. Bizning maqsadimiz esa ana shu motivlar, xususan, tush motivining epik asardagi o'rini, boshqa motivlar bilan munosabati, voqelikni yuzaga keltirishdagi tadrijiy rivojini tahlil etishdan iborat. Zero, tush va tush motivi epik asarlarda muhim o'rin tutadi. «Alpomish» dostonining barcha variantlarida biz tush motiviga duch kelamiz. Dostondagi voqealar boshlanishida, rivojida va yakunida kelgan bunday tushlar o'miga qarab bir-biridan farqlanib turadi. Misol uchun dostonning Fozil Yo'ldosh o'g'li variantida tush motivi voqeaning boshida va rivojida keladi. Qahramon, ya'ni Alpomishning dunyoga kelishi, ulg'ayishi, uylanishi, hayot qiyinchiliklarini yengib, murod va maqsadiga yetishi tush motivi orqali ochib beriladi. Agar dostondagi tush motivi tushirib qoldirilsa, unda syujet jiddiy zarar ko'radi. Dostondagi befarzandlik, ulg'ayish, sinov, safar, uylanish va uyga qaytish motivlari bevosita tush motivi bilan chambarchas bog'liq holda keladi. O'zbek dostonlaridagi tush motivi sinov, uylanish, safar, qaytish kabi keyingi motivlar bilan chambarchas bog'langan holda keladi. Epik ijodda motivlar hamisha rang-barang bo'ladi. Shuning uchun ham syujetda har bir motiv o'ziga xos «yuk»ka ega. Motivlarning o'zaro bir-biriga bog'liqligi, syujetdagi barqarorligi doimo ham bir xil bo'lmaydi. Shuning uchun ularni ikki yo'nalishda olib qarash mumkin. Birinchisi, biror bir motivlarning tushib qolishi yoki o'zgarishi syujetda ham tub o'zgarish bo'lishiga olib keluvchi barqaror motivlar. Bunday motivlar asar strukturasiida mustahkam o'ringa ega bo'ladi. Ikkinchisi, motivlar o'zgarishi hech qanday syujetning o'zgarishiga olib kelmaydi. Bunday motivlar boshqa bir motiv bilan almashtirish mumkin bo'lgan nobarqaror motivlardir. Barqaror motivlar ham hamisha harakatda, ichki o'zgarishlarga moyilekanligini ham unutmasiik kerak. Misol uchun,

«Kuntug‘mush», «Rustamxon», «Go‘ro‘g‘lining olim i» kabi dostonlarda ham tush barqaror motiv bo‘lib keladi. Lekin «Kuntug‘mish» dostonida u safar, «Rustamxon»da uylanish, «Go‘ro‘g‘lining olimi»da olim motivi bilan bog‘liq holda keladiki, bu bog‘liqlik vaziyatga qarab o‘zgarishi mumkin. «Kuntug‘mish»da qahramon tushida yorini, «Rustamxon»da ona o‘z qizini, «Go‘ro‘g‘lining olimi»da Go‘ro‘gli o‘z pirini tushida ko‘radi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Folklorshunoslikka kirish.M.Jo‘rayev,J.Eshonqulov Toshkent-2017
2. O. Madayev, T. Sobitova Xalq og‘zaki poetik ijodi
3. Akademik litseylar uchun darslik «Sharq» nashriyot –matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent – 2020